

Мовознавство

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

Бабай Людмила	
До питання репрезентації зооморфних фразеологічних концептів в англійській мові	3
Гладка Валентина	
Інтегрований ментальний простір як основа образності французьких компаративем	10
Грицевич Юрій	
Мова фольклору: діалект vs наддіалект	16
Громко Тетяна	
Система говіркових явищ у монодіалектних описах	24
Іванишин Наталія	
Робота з науковим текстом як чинник формування професійної комунікативної компетенції студентів-філологів	29
Кирилюк Ольга	
Термінологія інформаційної війни	33
Мацегора Іван	
Парадигма времени русского глагола в аспекте языковой картины мира	39
Остапчук Яна	
Предикати пропозитивної настанови в семантико-когнітивному вимірі	43
Побережний Дмитро	
Лінгвістичний статус Інтернет-дискурсу та його ознаки	49
Черниш Оксана	
Дистинктивні особливості термінологічних словників	55
Чернякова Аліна, Ворона Наталія	
Крос-культурні студії як інструмент соціокультурної інтеграції та мовної підготовки іноземних студентів у контексті регіональної стратегії інтеркультурного розвитку міста	58

РОЗДІЛ ІІ. ТЕКСТ І ДИСКУРС. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

<i>Бовт Альона</i>	
Стратегії перекладу англомовних фільмонімів українською мовою (на матеріалі художніх фільмів 2018 року)	65
<i>Бойчук Марія, Бойчук Василь</i>	
Інновації економічної сфери в заголовках періодичних Інтернет-видань	70
<i>Верменич Яна</i>	
Динамічна реалізація мультимодальних метафор в екологічному кінодискурсі	76
<i>Гришко Юлія</i>	
Що таке <i>фонетичні оказіоналізми</i> і чим вони близькі до фольклору, джазу та мамбл-репу: стилістичні особливості звукової організації сучасного поетичного дискурсу	81
<i>Костенко Вікторія</i>	
Особливості лексико-семантичної організації текстів форм поінформованої згоди на стоматологічне лікування.....	87
<i>Миронова Тетяна</i>	
Індивідуальний авторський смисл на тлі мовних форм та текстових знаків: гармонійне поєднання (Дж. Оруелл «Там, в глибинах шахти»).....	94
<i>Руснак Юлія</i>	
Народна основа мовостиллю Ольги Кобилянської (на матеріалі новели «Природа»)	102
<i>Сокур Ирина</i>	
Функции стилистических приемов в научном тексте П. И. Житецкого	107
<i>Соляненко Олена</i>	
Тематичні групи ініціальних абревіатур медичного дискурсу (на прикладі сучасних англомовних історій хвороб).....	113
<i>Тарасова Світлана</i>	
Англомовний стендап-комік як типовий дурень-сміхач сучасності	118
<i>Чорноморець Олександра</i>	
Лапки як маркер комічного (на матеріалі радянської преси)	123
НАШІ АВТОРИ	128

хрeмaтoмoрфизм, вeщeствoмoрфизм, флoрoмoрфизм и т. д., пoрoждaeт нoвoe вoсприятиe и пoнимaниe нoминaтoрaми oкрyжaющeй дeйствитeльнoсти, рaскрывaeт ee нoвыe oттeнки.

Ключевые слова: неологическая фразеологическая единица, устойчивая компаративная структура, ментальное пространство, интегрированное пространство, концептосфера, ономазиологический принцип.

Valentyna Hladka. Integrated mental space as the imagery's basis of the French stable comparative structures.

The article presents the study of stable comparative structures through the prism of creating of their figurative meaning, as well as the onomasiological principles that underlie it. In contrast to the traditional approach, where stable comparative structures are determined as dissected reproducible units of the language, the components of which are characterized by comparative relationships, from the cognitive point of view, they are interpreted as the verbal result of the mental process of comparison that occurs in the human mind. The application of the cognitive modeling technique reveals the cognitive mechanisms of creating of French neo-phraseological comparatives, brings their integral phraseological meaning generated in the integrated space (or blend) due to the integration of the output mental spaces of their components, and also describes the cognitive models that determine the nature of the relationship between these spaces. The construction of the blend shows that such a technique can be applied both to non-composite and partially composite neophraseologisms. The article proves that the integrated space of phraseological comparatives, born in the process of comparing and/or assimilating a particular object to objects of another class, contains information not only of a linguistic, but also extralinguistic nature, knowledge acquired by a person in the process of his linguistic and practical activities. Based on this, the author considers the phraseological meaning of the comparatives as the result of the integration of output mental spaces, the connection between which is provided by the verbal connector *comme*. In this case, the role of the latter is to indicate the conceptual space SOURCE selected by the nominator to verbalize the comparison. The analysis of factual material (162 French stable comparatives) showed that the nomination process is aimed at three areas of GOAL: HUMAN, ARTEFACT, NATURE. A comparison of different conceptual spheres on the basis of various onomasiological principles (anthropomorphism, chrematomorphism, floromorphism, etc.) gives rise to a new perception and understanding by the nominees of the surrounding reality, reveals its new shades.

Keywords: neological phraseological unit, stable comparative structure, mental space, integrated space, concept sphere, onomasiological principle.

УДК 81'28:398

Юрій Грицевич

МОВА ФОЛЬКЛОРУ: ДІАЛЕКТ vs НАДДІАЛЕКТ

У статті зосереджено увагу на висвітленні діаметрально протилежних позицій учених у сфері остаточно не з'ясованого, відкритого та дискусійного питання взаємозв'язку мови усної народної творчості та говіркового мовлення. З'ясовано, що мову фольклору кваліфікують як літературний варіант діалекту (діалект у його естетичній функції); як наддіалектне утворення; як інтердіалект, окремий художній діалект; як функційно-стильовий різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією. Висновки різних учених дали підстави вважати теоретично переконливою та засадничою для визнання останню тезу.

Ключові слова: стиль, функційно-стильовий різновид діалекту, наддіалектність, говірка, фольклор, уснопоетичні тексти, лінгвофольклористика.

Вступ. Дослідження мови фольклору – одна з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Багатоаспектний аналіз мови усної народної творчості знайшов висвітлення в наукових студіях славістів: В. М. Ляшук (Республіка Білорусь), Я. Адамовського, Є. Бартмінського, М. Лесіва, Є. Сероцюка (Республіка Польща), Р. Шрамека (Чеська Республіка), Я. Оравця (Словацька Республіка) та ін. Російську лінгвістичну думку представляють три школи лінгвофольклористики (термін увів 1974 р. О. Т. Хроленко) – напряму мовознавства, пов'язаного з вивченням мови усної народної творчості як із погляду внутрішньої мовної структури (частково як окремого функційного стилю літературної мови), так і в плані зв'язку мови фольклору з психологією народної творчості, з відображенням у вербалізованих формах світогляду народу, а саме: курська (М. О. Бобунова, І. С. Климас, Т. М. Малихіна, С. П. Праведников, Т. О. Павлюченкова, А. С. Холтобіна, О. Т. Хроленко та ін.), воронезька (Є. Б. Артеменко, Н. В. Беляєва, О. В. Волощенко, С. І. Доброва, Т. І. Мальцева, В. І. Собінникова та ін.), петрозаводська (О. О. Калашникова, Л. П. Михайлова, О. М. Петров, В. А. Порошина, З. К. Тарланов та ін.). І. К. Зайцевій та Я. Оравцу належать перші

спроби розробки методики зіставлення говору конкретного ареалу (відповідно Воронежської області Російської Федерації та села Розбіги Синицького округу на території Словаччини) і місцевих уснопоетичних текстів. На матеріалі української усної народної словесності спеціальні дослідження підготували О. В. Барабаш-Ревак, Т. П. Беценко, А. І. Білоконенко, З. С. Василько, В. В. Галайчук, О. В. Грайворонська, Ю. В. Грицевич, О. В. Гриценко, Н. О. Данилюк, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Журавльова, Н. В. Іовхімчук, Н. О. Колесник, Н. П. Маліневська, П. Є. Мишуренко, А. М. Поповський, С. С. Савицький, Р. Л. Сердега, К. Ф. Шульжук та ін.

Результати дослідження та дискусія. Аналіз національного та світового мовознавчого досвіду уможливив виокремлення двох основних тенденцій розгляду питання «мова фольклору»: а) стилістичні особливості й формально-мовні ознаки мови усної народної творчості; б) діалектність / наддіалектність мови фольклору. Відкритість та дискусійність останньої теоретичної проблеми актуалізує потребу поглибленого її студіювання. «Статус мови усної поезії у межах загальнонародної мови досі не визначений, хоча фольклорний компонент органічно входить до стилістичної системи української літературної мови, найбільше взаємодіючи з діалектами й текстами художнього стилю», – резюмує Н. О. Данилюк [12, с. 87].

Свої роздуми про місце фольклору в системі народної культури висловив Б. М. Путилов: «Фольклорна традиційна культура у своєму конкретному наповненні завжди регіональна і локальна. Її природне, нормальне життя пов'язане з життям визначеного, обмеженого тими чи тими рамками колективу, включене в його діяльність, необхідне йому і реалізується в характерних для нього соціально-побутових нормах. Обумовленість фольклорної культури, її змісту, структури, функцій регіональними й локальними факторами соціоетнічного порядку не викликає сумніву» [34, с. 156–157]. Подібне положення становить основу міркувань засновника московської школи етнолінгвістики академіка М. І. Толстого, який обстоює таку позицію: «Уся народна культура діалектна. [...] Усі її явища та форми функціонують у вигляді варіантів, територіальних та внутрішньодіалектних варіантів із різним ступенем відмінності. Це знаходить своє яскраве відображення у фольклорі, в якому реально побутують численні варіанти текстів» [37, с. 20].

Діалектна і літературна мови, зауважують учені, мають функційно-стильову диференціацію. «Спостереження над мовною ситуацією в народній культурі, культурі відносно примітивній, довело, що навіть проста культура має два стилі – розмовний і поетичний. Це типова ситуація: не буває людського суспільства без поетичної творчості, без поетичного стилю» [21, с. 5].

Проблема співвідношення мови фольклору та діалектної мови в слов'янському мовознавстві давня, але остаточно не розв'язана. Більшість російських мовознавців одностайні: «Експансія діалекту в мову фольклору здійснюється різним ступенем вияву на різних мовних рівнях та в різних фольклорних жанрах» [35, с. 423]. У лінгвоукраїністиці досі відсутнє спеціальне дослідження, у якому б на матеріалі автентичних фольклорних текстів, що не зазнали редакторського втручання, було перевірено евристичні можливості цього типу джерел лінгвальної інформації для проведення діалектологічних студій.

Із цього приводу славісти висловлюють діаметрально протилежні думки. Дослідники П. Г. Богатирьов [8–9], А. П. Євгенєва [14–15], В. І. Собінникова [35] трактують фольклор як *літературний варіант діалекту; діалект у його естетичній функції*.

На думку А. П. Євгенєвої, говір «населення, яке живе на певній території, поруч із різноманітними формами мови обов'язково включає в себе опрацьовану, «літературну» мову цього говору, яка знаходить вираження в усній народній творчості, що живе в ареалі поширення цього говору: у прозі (казці, бувальщині) – більш вільну, менш опрацьовану, в поезії – більш досконалу й обмежену традицією. Але у створенні й розробці усної творчості беруть участь всі діалекти, взаємно збагачуючи й доповнюючи один одного» [14, с. 17], звідси – «мова усної поезії – це жива мова для її творців та носіїв, а не така, що прийшла ззовні чи «спустилася зверху» й механічно засвоїлася. Діалектні риси цієї мови – це не зовнішня пізніша оболонка, а органічна невід'ємна частина уснопоетичного твору, яка пронизує всі його сторони. “Система” мови (граматична, лексична) усного твору – це “система” того говору, в ареалі поширення якого вона живе, але в той же час це у своїх визначальних рисах і система російської мови в цілому, а діалектні відмінності у ній незначні» [14, с. 339]. А. П. Євгенєва дотримувалася наукових засад системного вивчення говіркових тенденцій у мові фольклору. Грубою помилкою, на її думку, було б відривання фольклору від

живомовного середовища і розгляд його як чогось особливого. Відповідно до такого принципу основу мови фольклорного тексту становить сучасний виконавцю діалект, піднятий на високий рівень художності. У монографії «Очерки по языку русской устной поэзии в записях XVII–XX вв.» А. П. Євгенєва зауважила, що мова фольклору базована на діалекті, який стає головною умовою еволюції усної народної творчості: «В мові усної поезії ми завжди спостерігаємо живий рух, відчуваємо сучасність. Це виявляється в безкінечних змінах, які охоплюють всі рівні мови усної поезії та пов'язані зі змінами говору та російської мови в цілому» [14, с. 340]. Дослідниця не погоджується з дефініюванням «говору» тільки як побутового мовлення і тлумачить це поняття ширше – як мовленнєву діяльність представників говору в усьому розмаїтті її функцій: «Поняття “говір” охоплює не тільки побутово-розмовну мову, а й кращі зразки говору, які потрібно шукати не тільки у зв'язному мовленні, але й обов'язково в усній народній творчості» [14, с. 16].

П. Г. Богатирьов, розглядаючи діалект у двох площинах – комунікативній та естетичній функціях, – підкреслював: «В основі мови літератури лежить літературна мова, в основі мови фольклору – діалект. Мова літератури – це літературна мова в її естетичній функції, мова фольклору – це діалект у його естетичній функції. [...] Неможливо виявити специфіку мови фольклорного твору того чи того жанру, не знаючи діалекту, яким виконується цей твір, діалекту в його комунікативній функції» [9, с. 106]. Водночас дослідник застерігав, що діалектологічна емпірична база свідчить про значні відмінності між мовою фольклору та діалектом на рівні фонетики, морфології та синтаксису, а тому народнопоетичну мову не можна ототожнювати з мовою розмовно-побутовою. Зорієнтованість на теоретичні постулати відомого словацького вченого Я. Оравца, який стверджував, що народнописанна мова має свої специфічні риси, які не завжди можна пояснити лише на підставі навіть дуже детального опису діалекту в його комунікативній функції, дала змогу П. Г. Богатирьову зробити висновки: «Мова фольклору на відміну від мови в її комунікативній функції іноді має більш вузький запас мовних засобів, з іншого боку, мова пісень значно багатша, ніж розмовна мова діалекту, оскільки в мову пісень входять архаїзми, запозичені елементи з інших діалектів. Лінгвістичний запас, яким розпоряджається пісня, значно більший, ніж лінгвістичний запас розмовної мови, і творці, і виконавці фольклорного твору більш вільно використовують лінгвістичний матеріал порівняно з мовою розмовною. Дійсно, якщо рима чи ритм пісні цього потребують, то виконавець чи автор пісні може ввести форму чи слово з іншого діалекту, може ввести архаїзми» [9, с. 107–108].

В. І. Собінникова інтерпретує мову фольклору як емоційно-експресивну форму діалекту. На переконання вченої, уснопоетична мова може бути кваліфікована як діалект у його образно-естетичній функції та як художній тип діалектної мови: «Підкреслюємо, що мовний засіб, який здається специфічно фольклорним, побутове в повсякденній діалектній мові, і що фольклор черпає з неї свої мовленнєві прийоми, посилюючи їх яскравими фарбами і перетворюючи у стабільний фольклорний засіб» [35, с. 79].

Н. О. Данилюк [12], С. Я. Єрмоленко [16–17], Є. Б. Артеменко [2], О. М. Веселовський [11], А. В. Десницька [13], М. А. Кумахов [19], Й. А. Оссовецький [23–27] та ін. вважають, що *мова фольклору – це наддіалектне утворення*.

У монографічному дослідженні «Фольклор і літературна мова» С. Я. Єрмоленко стверджує, що мова всіх типів фольклору великою мірою наддіалектна, розуміючи наддіалектність як інтегративну одиницю, як витоки, що об'єднують носіїв усіх діалектів [16, с. 11–12]. Розглядаючи місце фольклору серед інших форм існування національної мови, дослідниця зацентрувала увагу на наддіалектному характері мови українського фольклору: «Фольклор виконує роль каталізатора уніфікуючих, спільних тенденцій, що творять літературну мову на ґрунті народнорозмовного мовлення» [16, с. 11]. Водночас «літературна мова, співвідносячись із певною діалектною основою, розвивається на народнорозмовному наддіалектному ґрунті. Наддіалектний характер має також і мова усної поетичної творчості» [16, с. 12]. Роздуми над зазначеною проблемою, численні спостереження над мовою фольклорних текстів дали змогу авторці постулювати: «Наддіалектний характер української народнописанної мови виявляється не тільки в тому, що виразні діалектні особливості нейтралізуються або що спостерігається міграція слів з одного територіального різновиду мови в інший. Народнописанна мова прагне до тривалого збереження елементів давньої літературної мовної практики» [16, с. 13].

Подібні думки розвинула й обґрунтувала в монографії «Поетичне слово в українській народній пісні» [12] Н. О. Данилюк, яка вважає, що народнописенну мову не можна віднести до власне діалектного різновиду через низку аргументів: «Хоча тексти усної словесності й виникають на певній території, однак згодом вони поширюються, утрачаючи свою територіальну закріпленість. У народній поезії можуть співіснувати діалектні явища, властиві різним регіонам. Кількість діалектизмів у творах усної словесності порівняно невелика, вони часто виконують певні стилістичні функції. Важливо також, що діалектне та фольклорне мовлення мають різне функціональне призначення: уснорозмовне – передусім виступає засобом спілкування, народнопоетичне – підпорядковане художньо-естетичним потребам людей. Усе це засвідчує їхній відмінний статус у системі загальнонародної мови» [12, с. 66].

У цьому контексті варто згадати думки А. М. Поповського, який уперше глибоко й усебічно дослідив мову сусідніх із наддніпрянськими і найближчими до них фольклорних зразків, подав загальну характеристику фольклорних джерел і художніх творів цього регіону, визначив їх роль у розвитку української літературно-національної мови, розглянув лексико-фразеологічні, фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості мови фольклору й художніх творів, які сприяли формуванню загальноукраїнської літературно-мовної норми, пор. спостереження дослідника над морфологічним рівнем текстів фольклору з Південної України ХІХ – початку ХХ ст.: «Морфологічна система мови фольклору відзначається впорядкованістю відстояних у живому народному мовленні граматичних форм. Вона в основі своїй має ті ж граматичні категорії, які притаманні й сучасній українській літературній мові. Звичайно, на формування цієї системи не могли не вплинути місцеві живомовні елементи. Проте вони нечисленні й виступають як морфологічні паралелі до основних форм» [27, с. 123]. Автор порівняв лінгвальні особливості південноукраїнської народної творчості із середньонаддніпрянським, північноукраїнським та південно-західним фольклором: «У фольклорних фіксаціях східнополіських говорів, незважаючи на їх територіальну близькість до середньонаддніпрянських, знаходимо багато своєрідних місцевих рис. <...> Ще більше відрізняється місцевими мовними особливостями від південноукраїнського фольклору південно-західний. Тут поширені старі граматичні форми, численні риси південно-західного мовлення, а також іншомовні запозичення» [127, с. 170]. Разом із середньонаддніпрянськими південноукраїнські фольклорні зразки «визначили ті нормативні тенденції, які дали міцну основу для формування української літературно-національної мови» [29, с. 61], адже «на всіх рівнях побудови фольклор давав високоякісні, добірні факти, живі, народні, відстояні у фольклорних творах. Він формувався протягом тривалого часу, пройшов всебічне мовне шліфування, удосконалення. Через те мовно-літературна норма не могла не використати таких надбань, таких багатих покладів, які є у фольклорі» [30, с. 62].

О. М. Веселовський помітив, що існує залежність між жанром та мовним втіленням творів усної народної творчості. Казки, на його думку, звичайно оповідають діалектом; поезію, особливо високу, виконують мовою, яка своїм узагальненим характером близька до літературної форми загальнонародної мови. Як аргумент дослідник наводить слова К. Бругмана, який зауважив таку кореляцію між прозовим та пісенним фольклором і відповідним ступенем вияву діалектних рис на різних структурних мовних рівнях: мова литовських казок дуже відрізняється від пісенної, адже остання тримається високого стилю, лексика і граматики в багатьох випадках відрізняються від звичайної розмовної мови, суфікси не дають можливості говорити про характер місцевих говірок [11]. О. М. Веселовський звернув увагу на історію формування народнопоетичного койне, високого поетичного стилю, близького до літературної мови: «На великих історичних шляхах і взагалі у сприятливих умовах сусідства та взаємовпливів діалекти спілкувалися, зближувалися форми та словник, виходило щось середнє, що наближалось до літературної мови» [11, с. 359].

На думку Й. А. Оссовецького, мова фольклору – це «складне явище системного характеру, визначений континуум» [24, с. 69], де «найтісніше спаяні в органічну єдність говір з його загальноросійською основою, широкий міждіалектний фонд та специфічні факти поетичної мови» [24, с. 71], а отже, «мову фольклору не можна відривати від її підґрунтя – народних говорів, однак не можна не помічати й того, що їх відрізняє. Мова фольклору має таку систему характеристик, яка виводить її далеко за межі конкретного говору з усіма його стилями» [24, с. 70]. Й. А. Оссовецький в основу своєї концепції про наддіалектну природу текстів усної народної творчості поклав принципи

традиційності, архаїчності мови фольклору, наявності в ній багатьох елементів, які вийшли з ужитку в розмовному мовленні. Сутність своєї позиції Й. А. Оссовецький сформулював так: «Кожний твір фольклору виконується тим діалектом, яким володіє виконавець, але з більшими “виходами” за межі цього діалекту» [23, с. 106]. Ці «виходи» відображено найперше на лексичному та синтаксичному рівнях, однак фонетика і морфологія теж мають свої особливості. Й. А. Оссовецький переконаний, що фонетичні розбіжності не настільки великі, щоб вважати їх визначальними для розмежування двох типів мови: «Фонетичні відмінності мови фольклору не забарвлені стилістично, ці особливості ніяк не формують мову фольклору як таку. Фонетика в цілому перебуває за межами стилістичних категорій мови фольклору» [23, с. 107].

У статті «Мова фольклору та діалект» Й. А. Оссовецький констатував: «Жанрово-тематична й образно-поетична “спільність”, схожість російського фольклору різних місцевостей, а також міждіалектні мовні зв'язки призводять, зокрема, до того, що у фольклорі виробляються мовні утворення, які виходять за межі поширення даного діалекту; створюються тексти, мову яких не можна обмежити вузькими рамками одного діалекту. Така, наприклад, мова багатьох ліричних пісень. [...] Великий регіон поширення таких пісень і специфіка їхньої художньої форми вказують, що мова цих пісень – явище загальнонародне, а не тільки діалектне. Ще більшою мірою це стосується мови епічної поезії (билин та історичних пісень)» [25, с. 173]. У розвідці «Деякі спостереження над мовою віршованого фольклору» Й. А. Оссовецький підкреслював: «Мова фольклору має ідіоматичний набір одиниць різного рівня, які виходять далеко за межі як одної якоїсь мовної системи, так і діалектної мови. Цей набір дозволяє трактувати фольклор як особливу іманентну, замкнуту в собі систему художньої мови, яку не можна зіставити ні з яким-небудь конкретним говором, ні з діалектною мовою в цілому» [26, с. 204].

А. В. Десницька, розглядаючи мову фольклору в історичній ретроспективі, з'ясувала: «Із ліквідацією патріархально-родової системи основне для неї лінгвістичне протиставлення: місцеві говори – наддіалектна усна форма мови, яка відповідає вищим рівням комунікації, виявляється знятим, що відкриває собою шлях впливу діалектів на мову фольклору. На зміну знятому в нових соціальних умовах можуть розвиватися нові протиставлення: місцеві говори – народнорозмовні койне, місцеві говори – літературна мова (в її писемній та усній формах). Стара наддіалектна форма мови фольклору, ставши вже не нормою, а стилістичним варіантом діалектного мовлення, поступово все більше й більше розвивається, втрачає свій узагальнений характер, частково розчиняється в діалекті. Сучасний (або близький до нашого часу) стан фольклорної традиції більшою мірою свідчить уже не про класичне співвідношення мови фольклору з діалектом, але про більш чи менш просунуті стадії процесу його ліквідації» [13, с. 79].

Л. І. Баранникова [3–4], О. І. Богословська [10], Б. О. Ларін [20], С. П. Праведников [31–33], О. Т. Хроленко [38–42] та ін. одноставні в тому, що *фольклор – функційно-стильовий різновид діалекту, генетично однорідний із діалектно-побутовим мовленням і відмінний від останнього своєю функційною та жанровою диференціацією*. Уперше такий лінгвістичний статус мови фольклору запропонував 1926 р. Б. О. Ларін у статті «Матеріали з литовської діалектології» [20].

О. І. Богословська, порівнявши в мовному аспекті биліни виконавців Рябініних та місцеву говірку, носіями якої були співці, зробила висновок: у билінах та в говірці представлено те саме мовлення. Мовознавець простежила: «Основою мови навіть такого традиційного жанру, як биліна, стає місцевий, сучасний їй діалект, в ареалі поширення якого вона записана» [10, с. 62], тому мову фольклору дослідниця кваліфікує як особливий функційно-стильовий різновид місцевого діалекту.

Л. І. Баранникова вважає, що структуру кожного діалекту формують два функційно-стильові аспекти: розмовно-побутове мовлення та народнопоетична мова. Лінгвіст указує, що спочатку «в основі народнопоетичної мови лежала діалектна за своєю природою фонетична, граматична і значною мірою лексична система того діалекту, у межах якого поширений цей народнопоетичний твір, але в той же час у поетичному мовленні в складі рідних діалектів вироблялися спільні риси: спільні поетичні формули, спільні принципи відбору лексики, характерні типи граматичних конструкцій і навіть спільна тенденція у ставленні до фонетичного матеріалу, зумовлена специфікою ритмізованої мови» [3, с. 76]. Узагальнюючи свої роздуми, Л. І. Баранникова пропонує розглядати народнопоетичну мову в двох аспектах: а) як мову діалектну за мовним матеріалом; б) як мову наддіалектну стосовно цього матеріалу та принципів його відбору та використання, тобто

лінгвостилістичних характеристик. Слушною вважаємо вказівку дослідниці: «Підкреслюючи спільність діалектної основи розмовно-побутової мови та народнопоетичної мови, не можна разом з цим нехтувати і специфікою народнопоетичної мови, її відмінностями від мови побутової» [4, с. 24]. Зважаючи на це, Л. І. Баранникова виділила такі типи відмінностей між цими різновидами мови: а) пов'язані з жанровими особливостями фольклорних творів; б) відносно велика стійкість архаїчних рис говору в народнопоетичному мовленні; в) послаблення, а часом відсутність у народнопоетичній мові вузькодіалектних елементів, поява окремих інодіалектних та інтердіалектних фактів [4].

Окремі дослідники вважають, що для сучасного стану українських говірок властивий дихотомічний стильовий поділ: високий стиль (мова фольклору) і нейтральний (розмовно-побутове діалектне мовлення). Таке твердження корелює зі спостереженнями відомого польського етнолінгвіста Є. Бартмінського: «Народні діалекти, що донедавна трактувалися як стилістично недиференційовані, насправді мають два стилі: розмовно-побутовий і художній» [6, с. 342].

Неоднорідність мови зразків різних жанрів фольклору спонукала дослідника ломазької говірки Сідлецької губернії І. Бессарабу ще на початку ХХ ст. до таких висновків: стосовно паремійного фонду вчений висловив міркування, що «складъ рѣчи въ этихъ пословицахъ вполне народный, и служитъ образцомъ современнаго народнаго Ломазскаго говора; а если встрѣчаются отклоненія отъ разговорной рѣчи, то очень рѣдко» [22, с. 84], натомість «народныя пѣсни данной мѣстности, какъ это справедливо замѣчено этнографами, не могутъ вполне служить образцомъ мѣстнаго говора, такъ какъ онѣ сложились по большей части подъ влияніемъ другихъ говоровъ в мѣстностяхъ иногда довольно отдаленныхъ [...]; но нѣкоторыя пѣсни, очевидно, мѣстнаго происхожденія, такъ какъ по складу народной рѣчи и особенностямъ ея формъ весьма близки къ подляшскимъ говорамъ» [22, с. 85].

Статтю Г. Л. Аркушина «Мова фольклору та говіркове мовлення» також базовано на зіставленні мови фольклору з жанром народного твору. Дослідник встановив, що «найменше діалектних відмінностей – у пісенному фольклорі, досить багато – у прозовому, а найбільше – у так званих складанках-характеристиках говірок» [1, с. 206]. Твердження Г. Л. Аркушина, що «характеризувати мову фольклору потрібно не за адаптованими текстами, а за магнітофонними записами безпосередньо від виконавців або за відеозаписами» [1, с. 214], вважаємо, має стати вихідним принципом неупередженого аналізу та інтерпретації лінгвістичної інформації, яку містять фольклорні тексти.

Питання «мова фольклору – діалект» стало одним із ключових у працях представників курської школи лінгвофольклористики. Фольклор, на думку курських учених, «відмінний від діалекту своєю функційною та жанровою диференціацією. Ця відмінність сприяє появі в уснопоетичному мовленні окремих мовних явищ, властивих лише цьому різновиду мови, а також зміні валентного потенціалу елементів, характерних для всіх різновидів діалекту. Сумарні відмінності невеликі й не дають змоги вважати мову фольклору явищем наддіалектним» [42, с. 92]. Авторитетна дослідниця лексики російської усної народної творчості І. С. Климас [18] з'ясувала, що у фольклорних текстах діалектизми становлять найбільш помітний пласт серед груп слів, які не належать до загальноновживаних. С. П. Праведников обґрунтував доцільність виділення спеціальної наукової дисципліни – фольклорної діалектології [32]. У статті «Формирование фольклорных диалектов» учений докладно проаналізував запропоновані в різний період компромісні вирішення проблеми взаємозв'язку мови фольклору та говіркового оточення. Наприклад, М. Н. Сперанський розглядав співвідношення мови фольклору та діалектного мовлення на двох рівнях – мови і мовлення, вважаючи, що мовлення – явище діалектне, в той час як мова твору перебуває поза діалектом. Окремі дослідники, спираючись на те, що твори фольклору в основі мають простонародне койне та місцеву діалектну форму національної мови, трактували мову усної народної творчості як наддіалектно-діалектне утворення [31].

Особливу позицію в питанні фольклорно-діалектної взаємодії займають Я. Оравець [47], Є. Бартмінський [44–46], Є. Сероцок [48–49] та ін., які оперують термінами «художній діалект», «інтердіалект», дефініюючи останній як «сукупність наддіалектних відмінностей народної мови, позначених спільністю елементів, що відрізняють їх від повсякденного мовлення, а також літературної мови» [48].

А. В. Десницька констатувала: «Безсумнівна складність питання про співвідношення мови фольклору з мовою діалектного середовища, в якому фольклор побутує, полягає в необхідності враховувати не тільки історично зумовлену актуальність цього співвідношення тепер або в недалекому минулому, але також історію цього співвідношення, яка не обмежується періодом складання територіально-лінгвістичних одиниць в умовах феодального ладу, але й стосується лінгвістичних єдностей більш віддаленого часу» [13, с. 42].

О. Т. Хроленко, аналізуючи аргументи прихильників різних позицій стосовно проблеми діалектності / наддіалектності мови фольклору, вважає, що остаточне вирішення цього теоретичного питання ускладнене такими факторами: а) єдністю національної мови, яка визначає монолітність мови фольклору; б) єдністю фольклорної картини світу для усіх носіїв національного поетичного фольклору; в) універсальністю характеристик розмовної мови, які лежать в основі уснопоетичної мови; г) міграцією фольклорних текстів [13, с. 91]. Науковець також справедливо зауважує, що територіальні особливості народного мовлення найяскравіше віддзеркалює фонетичний рівень, слабше – морфологічний та лексичний, найменше диференціює говори рівень синтаксису. Імовірно тому, припускає О. Т. Хроленко, ідея наддіалектності мови фольклору така пріоритетна для дослідників синтаксичного ладу творів російської усної народної творчості [13, с. 91]. Проте на сучасному етапі розвитку науки, констатує вчений, більше аргументів на свою користь мають «діалектологи» [13, с. 92].

Висновки. Синтезуючи висновки різних праць, вважаємо, що одна з головних причин існування різних поглядів на природу мови усної словесності та її відношення до інших форм загальнонаціональної мови полягає в тому, що упорядники фольклорних збірників з різною мірою відповідальності ставляться до передачі народного мовлення. Висновок про фольклор як один із функційних різновидів діалектного мовлення очевидний, якщо аналізувати матеріали тих фольклорних збірників, у яких упорядниками максимально збережено говіркові риси на всіх мовних рівнях. Підготовлені в такий спосіб видання в україністиці визнано точним, цінним і перспективним діалектографічним джерелом.

References

1. Arkushyn, Hryhorii. 2010. "Mova folkloru i hovirkove movlennia" // *Narodna tvorchist ukrainsiv u prostori i chasi : materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii v ramkakh VI Mizhnarodnoho festyvaliu ukrainskoho folkloru «Berehynia»*. Lutsk : Teren. 206–214.
2. Artemenko, Yevheniia. 1994. "Eshche raz o dialektnom / naddialektnom haraktere yazyka fol'klora". *Filologicheskie zapiski*. 3: 106–116.
3. Barannikova, Lidia. 1967. *Russkie narodnye govory v sovetskij period (K probleme sootnosheniya yazyka i dialekta)*. Saratov: SGU.
4. Barannikova, Lidia. 1965. "K voprosu o funkcional'no-stilevyh razlichiyah v dialektnoj rechi". *Voprosy stilistiki*. 2: 145–167.
5. Barannikova, Lidia. 1965. "Narodnopoeticheskaya rech' i eyo mesto v sisteme funkcional'no-stilevyh razlichij dialektnoj rechi". *Voprosy teorii i metodiki izucheniya russkogo yazyka: trudy 7-j nauchnoj konferencii kafedr russkogo yazyka pedinstytutov Povolzh'ya*. Saratov: 251–259.
6. Bartmin'skij, Iezhy. 2005. *Yazykovej obraz mira: ocherki po etnolingvistike / per. s pol. ; otv. redaktor S. M. Tolstaya*. Moskva: Indrik.
7. Bobunova, Mariia. 2003. "Metodologiya vyyavleniya «fol'klornyh dialektov» : Slovar' yazyka fol'klora ob idiolektnoj i dialektnoj differencirovannosti bylinnoj leksiki". Last motified in January. <http://kizhi.karelia.ru/library/ryabinin-2003/74.html>.
8. Bogatyrev, Piotr. 1962. "O yazyke slavyanskih narodnyh pesen v ego otnoshenii k dialektnoj rechi". *Voprosy yazykoznaniiya*. 3: 75–86.
9. Bogatyrev, Piotr. 1973. "Yazyk fol'klora". *Voprosy yazykoznaniiya*. 5: 106–116.
10. Bogoslovskaya, Olha. 1985. *Yazyk fol'klora i dialekt*. Perm': Izd-vo Perm. gos. un-ta.
11. Veselovskij, Aleksandr. 1989. *Istoricheskaya poetika*. Moskva: Vysshaya shkola.
12. Danyliuk, Nina. 2010. *Poetychne slovo v ukrainskii narodnii pisni*. Lutsk: Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky. 9–132.
13. Desnickaya, Ahniia. 1970. *Naddialektnye formy ustnoj rechi i ih rol' v istorii yazika*. Leningrad: Nauka.
14. Evgen'eva, Anastasiia. 1963. *Ocherki po yazyku russkoj ustnoj poezii v zapisyah XVII–XX vv*. Moskva ; Leningrad.
15. Evgen'eva, Anastasiia. 2014. "Novye zadachi izucheniya fol'klora v svyazi s dialektologiej (Publikaciya Ya. V. Zverevoy)". *Iz istorii russkoj fol'kloristiki. Institut russkoj literatury (Pushkinskij Dom) RAN*. Sankt-Peterburg: Nauka. 9: 81–111.
16. Iermolenko, Svitlana. 1987. *Folklor i literaturna mova*. Kyiv: Naukova dumka.

17. Iermolenko, Svitlana. 1999. *Narysy z ukraïnskoi slovesnosti (stylistyka ta kultura movy)*. Kyiv: Dovira. 15–130.
18. Klimas, Irina. 2000. *Yadro fol'klornogo leksikona*. Kursk.
19. Kumahov, Muhadin. 1979. “K probleme yazyka epicheskoy poezii”. *Voprosy yazykoznavniya*. 2: 48–60.
20. Larin, Boris. 1926. “Materialy po litovskoy dialektologii”. *Yazyk i literatura*. 1–2: 92–170.
21. Lotman, Yurii. 1970. *Struktura hudozhestvennogo teksta*. Moskva: Isskustvo.
22. *Materialy dlya etnografii Sidleckoï gubernii*. 1903. Sobral I. V. Bessaraba. Sanktpeterburg: Tipografiya Imperatorskoï Akademii Nauk.
23. Ossoveckij, Iosif. 1952. “Ob izuchenii yazyka russkogo fol'klora”. *Voprosy yazykoznavniya*. 3: 93–112.
24. Ossoveckij, Iosif. 1975. “O yazyke russkogo traditsionnogo fol'klora”. *Voprosy yazykoznavniya*. 5: 66–78.
25. Ossoveckij, Iosif. 1958. “Yazyk fol'klora i dialekt”. *Osnovnye problemy eposa vostochnykh slavyan*. Moskva. 172–193.
26. Ossoveckij, Iosif. “Nekotorye nablyudeniya nad yazykom stihotvornogo fol'klora” *Ocherki po stilistike hudozhestvennoj rechi*. Moskva. 201–210.
27. Popovskiy, Anatolii. 2018. *Pivdennoukraïnski dzherela v istorii formuvannya ukraïnskoi literaturnoi movy*. Dnipro: LIRA.
28. Popovskiy, Anatolii. 2015. “Folklorni fiksatsii poltavskykh hovoriv ta znachennia yikh u rozvytku ukraïnskoi movy”. *Linhvistychna ta istoriko-kulturne znachennia poltavskykh hovoriv u formuvanni ukraïnskoi literaturno-natsionalnoi movy*. Dnipropetrovsk: LIRA. 55–87.
29. Popovskiy, Anatolii. 1987. *Mova folkloru ta khudozhnoi literatury Pivdennoi Ukraïny XIX – pochatku XX stolittia*. Dnipropetrovsk.
30. Popovskiy Anatolii. 1988. *Normatyvni tendentsii v movi folkloru Pivdennoi Ukraïny XIX – pochatku XX stolittia*. Dnipropetrovsk: DDU.
31. Pravednikov, Serhej. “Formirovanie fol'klornykh dialektov”. Last motified in January: www.scientific-notes.ru/pdf/010-10.pdf.
32. Pravednikov, Serhej. 2010. *Osnovy fol'klornoy dialektologii*. Kursk: Izd-vo Kursk. gos. un-ta.
33. Pravednikov, Serhej. 2010. “Ustno-poeticheskoe slovo kak ob"ekt izucheniya fol'klornoy dialektologii”. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya : Russkaya filologiya*. 2: 53–56.
34. Putilov, Boris. 2003. *Fol'klor i narodnaya kul'tura. In memoriam*. Sankt-Peterburg : Peterburgskoe Vostokovedenie.
35. Sobinnikova, Valentina. 1969. *Konstrukcii s odnorodnymi chlenami, leksicheskim tozhdestvom i parallelizmom v narodnykh govorah*. Voronezh.
36. Tarlanov, Zamir. 1977. “Yazyk russkogo fol'klora kak predmet lingvisticheskogo izucheniya”. *Yazyk zhanrov russkogo fol'klora*. Petrozavodsk. 3–31
37. Tolstoj, Nikita. 1995. *Yazyk i narodnaya kul'tura. Ocherki po slavyanskoy mifologii i etnolingvistike*. Moskva: Indrik.
38. Hrolenko, Aleksandr. 1974. “Chto takoe lingvofol'kloristika?” *Russkaya rech'*. 1: 36–41.
39. Hrolenko, Aleksandr. 1974. “Problemy lingvofol'kloristiki: k voprosu o kompleksnom podhode k izucheniyu yazyka fol'klora”. *Ocherki po stilistike russkogo yazyka*. Kursk, 1: 9–23.
40. Hrolenko, Aleksandr. 1985. “Izuchenie regional'nykh osobennostej yazyka russkogo fol'klora”. *Regional'nye osobennosti vostochnoslavyanskikh yazykov, literatur, fol'klora i metody ih izucheniya*. 156–157.
41. Hrolenko, Aleksandr. 1991. “Naddialekten li yazyk russkogo fol'klora?”. *Fol'klor v sovremennom mire: aspekty i puti issledovaniya*. 59–69.
42. Hrolenko, Aleksandr. 2010. *Vvedenie v lingvofol'kloristiku*. Moskva: Flinta ; Nauka.
43. Yakobson Roman. 1962. “O sootnoshenni mezhd u pesennoj i razgovornoj narodnoj rech'yu”. *Voprosy yazykoznavniya*. 3: 87–90.
44. Bartminski, Jerzy. 1973. *O języcu folkloru*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
45. Bartminski, Jerzy. 1978. “O derywacji stylistycznej (na przykła dzie poetyckiego interdialektu folkloru i “gwary” w literaturze”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*. 54: 87–111.
46. Bartminski, Jerzy. 2001. “Ludowy styl artystyczny”. *Współczesny język polski / pod red. Jerzego Bartmińskiego*. Lublin: Wyd-wo UMCS. 223–233.
47. Oravec, Jan. 1957. “Reč ľudových piesní a nářečová norma”. *Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 74–85.
48. Sierociuk, Jerzy. 1987. “Interdialekt a styl folkloru”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. VI: 37–50.
49. Sierociuk, Jerzy. 1990. *Pieśń ludowa i gwara*. Lublin.

Юрій Грицевич. Язык фольклор: диалект vs наддиалект. Сосредоточено внимание на освещении диаметрально противоположных позиций ученых в сфере окончательно не выясненного, открытого и дискуссионного вопроса о взаимосвязи языка устного народного творчества и диалектной речи. Известно, что язык фольклора квалифицируют как литературный вариант диалекта (диалект в его эстетической функции); как наддиалектное образование; как интердиалект, отдельный художественный диалект; как функционально-стилевую разновидность диалекта, генетически однородную с диалектно-бытовой речью и отличающуюся от нее своей функциональной и жанровой дифференциацией. Различные выводы ученых дали основания считать теоретически убедительным и основополагающим для признания последний тезис.

Ключевые слова: стиль, функционально-стилевая разновидность диалекта, наддиалектность, диалект, фольклор, устнопоэтические тексты, лингвофольклористика.

Yurii Hrytsevych. Folklore Language: Dialect vs Supradialect. The emphasis is laid on illuminating the diametrically opposite positions of scientists concerning the controversial, unclear, open and debatable issue of the relationship between the language of oral folk art and colloquial speech. The study has revealed that scholars classify the language of folklore as a literary version of the dialect (dialect in its aesthetic function), as supradialect formation or an interdialect, a separate artistic dialect; and as a functional-stylistic kind of a dialect, genetically homogeneous with the dialectical-everyday speaking but differs from the latter by its functional and genre differentiation. The systematization of the research findings gives grounds to assume the last standpoint as theoretically convincing and fundamental for recognition.

Key words: style, functional-stylistic kind of a dialect, supradialect, dialect, folklore, oral-potic texts, linguafolkloristics.

УДК 81'282

Тетяна Громко

СИСТЕМА ГОВІРКОВИХ ЯВИЩ У МОНОДІАЛЕКТНИХ ОПИСАХ

У статті подається інтерпретація поняття «говіркове явище» в термінологічному апараті української діалектної мови з обґрунтуванням, що говірка має у своєму складі описувані риси, тому що є реальною лексичною системою. Говірка є діалектним простором, тобто реальною одиницею численних діалектних утворень. Систематизовані у статті типи говіркових явищ доповнюють уявлення про говірку як мовну систему.

Ключові слова: говірка, діалектна одиниця, типологічна класифікація української діалектної мови, діалектне явище, говіркове явище.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток наукової термінології кожної галузі знань, зокрема й діалектології, сьогодні вбачається в новому її осмисленні з теоретичним обґрунтуванням. Оскільки діалектологія (а за запропонованим П. Лизанцем терміном – «говіркознавство» [10, с.248]) – це наука зафіксованого факту [5, с.50], а діалектні факти через різні чинники можуть змінюватися, то й діалектний термін повинен реагувати на ці зміни й відображати їх, відповідаючи за всіма показниками нормам української мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За висловленням І.Огієнка, «Усі інтелігенти вільних професій мусять дбати про добрий розвиток своєї фахової термінології» [11, с. 134]. Про необхідність перегляду наукової термінології в наш час йдеться у багатьох науковців (наприклад, Т.Кияк [8, с. 44]). За визначенням П.Ю.Гриценка, діалектологія «як самостійний розділ мовознавства оперує спеціальними методами і прийомами опрацювання матеріалу» [6, с. 5].

Напрями діалектологічних завдань – емпіричний (збір матеріалу і документація говіркового мовлення), описовий (класифікація та аналіз мовних явищ) та тлумачний (пояснення двох перших) – дослідниками кваліфікуються як взаємопов'язані [10, с. 249] й мають бути орієнтовані на монодіалектний опис.

Мета пропонованої статті – інтерпретація поняття «говіркове явище» в термінологічному апараті української діалектної мови і спроба його систематизації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із ключових питань у дефініції говірки є визначення її диференційних ознак, що наближає українську діалектологію до аналізу цього діалектного утворення як системи.

У середині ХХ ст. з розробкою теоретичної бази дослідження говірок російський мовознавець Р. І. Аванесов увів у лінгвістичну науку поняття «діалектна мова». Приєднавшись до раніше сформульованої ідея структурної діалектології, в якій фундаментальною є теорія діалектної мови і діалектної відмінності, учений визначив діалектну мову – певним чином організовану складну систему часткових діалектних систем, що варіюють загальні (стійкі, стабільні) і розпізнавальні (рухливі) елементи. Системними компонентами діалектної мови можуть виступати діалектні мікросистеми і макросистеми різних ступенів, утворені зборами часткових діалектних систем – говірок. На основі розробленої Р. І. Аванесовим моделі метамови була обґрунтована можливість побудувати будь-яку діалектну систему максимального типу, що містить найбільшу кількість елементів.